

ENGELLİ İSTİHDAMININ DÜNYADA VE TÜRKİYE'DEKİ GÖRÜNÜMÜ¹

Doç. Dr. Funda ÇONDUR²
Doç. Dr. Aslı YENİPAZARLI³
Doç. Dr. Necmiye CÖMERTLER⁴

ÖZET

Küreselleşme ve artan rekabet sürecinde ekonomik kalkınmanın sağlanmasında toplumun tüm kesimlerinin katılımı gerekmektedir. Bu nedenle engelli bireyler ve özel politikalar gerektiren tüm grupların erişim olanaklarının artırılarak engellerin ortadan kaldırılması ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanmasında büyük öneme sahiptir. Çoğunlukla evlerinde vakit geçirmek durumunda kalan engellilerin toplumla bütünleşme talepleri sosyo-ekonomik gelişmeler, teknolojik ilerlemelerle birlikte toplumun diğer katmanları tarafından görünür hale gelmiştir.

OECD, AB ve Türkiye'de açıklanan verilerine göre dünya nüfusunun %15'inde engellilik durumu bulunmaktadır. Dünya nüfusu yaşlandıkça ve kronik hastalıklar arttıkça engelli sayısı da artmaktadır. Buna bağlı olarak engelli bireylere ilişkin istihdam politikalarının da düzenlenmesi gerekmektedir. Bu düzenlemeler yapılırken engelli istihdamına ilişkin ihtiyaç analizlerinin yapılması ve politika önerilerinde bulunulurken devlet, işveren ve engelli bireylerin ortak çabaları gerekmektedir. Bu konudaki farkındalıkların artırılması engelli bireylerin istihdam alanlarının yaratılmasında ve çalışma alanlarında gösterdikleri başarılar ile ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynayacaktır.

Bu çalışmada engelli bireylerin istihdamına yönelik olarak, Dünyada ve Türkiye'de konu ile ilgili istatistik verilerin derlenmesi, değerlendirilmesi ve karşılaştırılması ön planda tutulmuştur. Bu bağlamda, işgücü istatistiklerinde engelli istihdamı değerleri dikkate alınarak, engelli istihdamı konusunda dünya ve Türkiye verileri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, Engelli İstihdamı, Dünya, Türkiye.

¹ Bu çalışma, 18-20 Haziran 2019 tarihinde TAEM Uluslararası Sosyal Politikalar Kongresi (Engellilerin İstihdamı ve Sosyal Koruma)'de sunulmuştur.

² ADÜ Nazilli İİBF İktisat Bölümü, fcondur@adu.edu.tr

³ ADÜ Nazilli İİBF İktisat Bölümü, ayenipazarli@adu.edu.tr

⁴ ADÜ Nazilli İİBF İktisat Bölümü, ncomertler@adu.edu.tr

OUTLOOK OF DISABLED PEOPLE’S EMPLOYMENT IN THE WORLD AND TURKEY

ABSTRACT

During globalization and increasing competitiveness to provide economic development all groups of a society have to participate into the process. For this reason access possibilities of disabled people and all groups needing special policies have to be increased. This policy has an important role to provide economic and social development. Integration demands of disabled people who have to stay mostly at home, social and economic progress and technological developments are more apparent from the point of others in society.

According to published data of OECD, EU and Turkey, 15 % of World population contains disabled people. While World population gets older and chronic illnesses increase the number of disabled increases. Regarding to that point employment policies related with disabled people have to be regulated. By regulating policies, necessary analyzes related with employment of disabled people, relating their needs have to be fulfilled. All process needs a cooperation between state, employer and disabled employee. Awareness about this concept would play an important role in creating new employment areas and new positions also in their success in integrating with society.

In this study, regarding to employment of disabled people, statistical data from World and Turkey are derived. According to labor statistics, employment of disabled people is evaluated. Statistics on World and Turkey’s employment levels regarding to disabled people are tried to be studied.

Keywords: Employment, Employment of Disabled People, World, Turkey.

GİRİŞ

Engellilik kavramı sağlık durumları, kişisel faktörler ve çevresel faktörlerin etkileşiminden kaynaklanan farklı anlamlar taşımaktadır. Genel engelli anlayışında tekerlekli sandalye kullananlar, işitme veya görme engelliler gibi “klasik” gruplandırma yapılsa da engellilik kavramı çeşitli ve heterojendir (Park vd., 2007’den Aktaran Ekenci, 2014:4). Engellilik kavramı ile ilgili olarak farklı tanımlamalar yapılmakla birlikte Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (CRPD)’de engelliliğin gelişen ve değişen bir kavram olduğu belirtilmiştir. Buna göre engelli kavramı, “Diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir.” olarak belirtilmiştir (Resmi Gazete, 14 Temmuz 2009, Md.1).

Dünya nüfusunun yaşlanması ve kronik hastalıkların artması ile birlikte engelli sayısı da artmaktadır. Dünya nüfusunun % 15'inde engellilik durumunun söz konusu olduğu OECD, AB ve Türkiye'de açıklanan verilerle ortaya konulmaktadır. Dezavantajlı gruplar içinde önemli bir kitleyi oluşturan engelli bireylerin sayısı artmaktadır. Engelli bireylerin istihdamı da önemle üzerinde durulması gereken bir konudur.

İş kanunu ve ilgili mevzuatta belirtilen engelli istihdamı işverenlerin toplam çalışan sayılarının 50 ve üzeri olması durumunda çalışan sayılarının yüzde üçü kadarını engelli istihdamına ayırma yükümlülükleri olarak algılanmaktadır. Ancak engelli istihdamına ilişkin bu oran bir kota uygulamasıdır. Bu kota uygulamasında işletmelerin hangi sektörde yer aldığı, çalışma koşulları ve istihdam nitelikleri dikkate alınmaksızın tüm işletmeler açısından aynı şekilde uygulanmaktadır. Bu durum uygulamada sorunlarla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Engelli istihdamın başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için öncelikle mevzuatın engelli istihdamını "rakam" olarak görmemesi gerekliliği üzerinde durulmalıdır. Ayrıca engellilerin istihdamında işçi ve işveren ihtiyaçlarının dikkate alınması ve mevzuatın bu yönde gözden geçirilmesi, gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Engelli istihdamının sağlanması ve sürdürülebilirliği öncelikle işgücü piyasasının ihtiyaç analizlerinin yapılmasını gerektirmektedir. Ayrıca mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyon programlarının uygulanması gerekmektedir (Önen, 2019:4).

Engelli istihdamının sağlanabilmesinde devlet, işveren ve engellilerin ortak çabası gerekmektedir. Engelli istihdamına ilişkin politikaların geliştirilmesinde, işgücü piyasası, işyerlerinin mevcut durumları ve ihtiyaçları belirlenerek engelli bireylerin istihdam ihtiyaçları ve beklentilerinin bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda ortak farkındalıkla politikaların ortaya konulması ve yürütülmesi engelli bireylerin istihdamlarının sağlanmasında sorunları en aza indirecektir.

Engelliler işgücü piyasasında etkin rol almak istemektedirler. Engelli bireyler bir işletmede çalışan olarak istihdam edilebilirler. Aynı zamanda kendi işlerini de kurmaları istihdam açısından oldukça önemlidir. Engelli bireylere verilen desteklerle kendi işlerini kurmaları istihdam açısından önemli olması ile birlikte engelli bireylerin topluma entegrasyonunun sağlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Çalışma ortamı sosyalleşme açısından önem taşımaktadır. Engelli bireylerin çalışma hayatına katılımlarının önündeki engellerin kaldırılması tüm toplumun önemli bir sorumluluğudur.

Engelli bireylerin genel sağlık durumu, eğitim başarıları, ekonomiye katılımları engelli olmayan bireylere göre daha düşüktür ve daha yoksuldurlar. Bu durumun yaşanmasının temel nedeni engelli bireylerin sağlık, eğitim, istihdam, ulaşım, bilgi edinme gibi temel hizmetlere erişimlerinde karşılaştıkları engellerin olmasıdır (Dünya Sağlık Örgütü, 2011).

Çalışmada dünyada ve Türkiye'de engellilik durumu değerlendirilerek, engelli istihdamı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Engelli istihdamına ilişkin sorunlar ve bu sorunların çözümüne ilişkin değerlendirmelere yer verilecektir.

1. DÜNYADA ENGELLİ İSTİHDAMI

Engelli haklarına ilişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin amacı, engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmektir. Sözleşmenin 27. maddesinde istihdam ve çalışma koşulları başlığı altında, “Taraf devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahip olduğunu kabul eder. Bu hak, engellilerin, açık, bütünlendirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında serbestçe seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını da içerir. Taraf devletler çalışırken engelli olanlar dahil olmak üzere tüm engellilerin çalışma hakkının yaşama geçmesini yasama çalışmalarını da içeren uygun tüm tedbirleri alarak güvence altına alır.” ifadesinin yanı sıra devletlerin engelli istihdamına ilişkin yapması gerekenler belirtilmiştir ((Resmi Gazete, 14 Temmuz 2009, Md.27).

Avrupa Sosyal Şartı'nın 15. maddesi toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkı ele alınmıştır. Sözleşmede taraflar, yaşları ve engellerinin nedenleri ve niteliği ne olursa olsun, engellilerin toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkını etkili bir biçimde kullanabilmelerini sağlamayı ele almaktadır. İlgili maddenin birinci bendinde “mümkün olduğunda genel plan çerçevesinde, ya da bu mümkün değilse, kamusal ya da özel uzmanlaşmış organlar aracılığıyla engellilerin yönlendirilmesini, öğrenimini ve mesleki eğitimini sağlamak için gerekli önlemleri almak” yer almaktadır. İkinci bendinde ise normal çalışma ortamında engellileri istihdam etmek, istihdamını sürdürmek ve çalışma koşullarını engellilerin ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemek yer almaktadır. Engellilik nedeniyle bunun mümkün olmadığı durumlarda çalışmayı buna göre düzenlemek ya da engellilik düzeyine göre güvenli bir istihdam türü yaratmak için işverenleri özendirilmeye yönelik bütün önlemlerle onların istihdam edilmelerinin teşvik edilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Üçüncü bendinde teknik yardımlar ile iletişim ve hareket engelleri aşmaya çalışılmaktadır. Ayrıca ulaşım, barınma, kültürel etkinlikler ve boş zaman değerlendirilmesine ilişkin önlemler alınmaktadır. Alınan bu önlemler ile engellilerin toplumla bütünleşmelerin ve toplum yaşamına katılmaları teşvik edilmeye çalışılmaktadır (<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/sosyalsart.pdf> Erişim:10.07.2019).

Engelli bireylere ilişkin veri toplamada kullanılan başlıca araçlar nüfus sayımları, örneklem araştırmaları ve idari kayıtlardır. Sayımlar ve örnekleme yöntemiyle yapılan araştırmalar, istatistiki kayıtlardır. Bu kayıtlar herhangi bir konuyu aydınlatmak veya bir probleme çözüm getirmek üzere belirli normlar ve yöntemler doğrultusunda yapılan bilimsel çalışmalardır. İdari kayıtlar ise kamu kurum ve kuruluşlarınca, kitlelerin izlenmesi amacıyla toplanan veri dosyalarıdır. İdari kayıtlar kurumların kendi iş ve işlemlerini yürütmek amacıyla tutulmaktadır. Ayrıca idari kayıtlar istatistik üretimine uygun olduğu takdirde veri kaynağı olarak da kullanılmaktadır (TÜİK, 2013a).

Engellilerin istihdamına ilişkin birçok ülkede sistematik bir veri dizini bulunmamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde çalışma yaşındaki engelliler içinde işsizlik oranı %80-90'dır. Çalışma yaşındaki engelliler içinde işsizlik oranı Asya ülkelerinde yaklaşık %80 sanayileşmiş ülkelerde %50-70, Avrupa ülkelerinde ise %43-54 oranındadır (Rosse 2010'dan aktaran T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015:18).

Tablo 1: Seçilmiş Ülkelerde Engelli İstihdam Oranları (%)

Ülke	Yıl	Engelli İstihdamı (%)	Genel İstihdam (%)	Engellilerin Genel İstihdama Oranı
İsviçre	2003	62.2	76.6	0.81
Zambiya	2005	45.5	56.5	0.81
Meksika	2003	47.2	60.1	0.79
Norveç	2003	61.7	81.4	0.76
Kanada	2003	61.7	81.4	0.76
Almanya	2003	46.1	64.8	0.71
Avusturya	2003	43.4	68.1	0.64
Hollanda	2003	39.9	61.9	0.64
Hindistan	2002	37.6	62.5	0.61
Avustralya	2003	41.9	72.1	0.58
İngiltere	2003	38.9	68.6	0.57
ABD	2005	38.1	73.2	0.52
İspanya	2003	22.1	50.5	0.44
Türkiye	2002	21.7	48.7	0.44
Japonya	2003	22.7	59.4	0.38
Peru	2003	23.8	64.1	0.37
Polonya	2003	20.8	63.9	0.33
Güney Afrika	2003	12.4	41.1	0.30

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, İşgücü Piyasasının Özürlüler Açısından Analizi, 2011: 19.

Tablo 1'de dünyada seçilmiş ülkelerde istihdam oranları verilmiştir. Ülkelerin istihdamına ilişkin verilerinde Norveç ve Kanada'da genel istihdam oranı %81.4, engelli istihdam oranı ise %61.7'dir. Güney Afrika'da ise genel istihdam oranı %41.1, engelli istihdam oranı ise %12.4'dür. Engelli istihdamının genel istihdama oranı Norveç ve Kanada ise 0.76 Güney Afrika'nın ise 0.30'dur.

Genel istihdamın engelli istihdamına oranına Güney Afrika en düşük değere sahiptir. Engelli istihdamının genel istihdama oranında 0.81 ile en yüksek değere İsviçre ve Zambiya sahiptir. 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın tarafından yayınlanan "İşgücü Piyasasının Özürlüler Açısından Analizi" adlı çalışmada yukarıdaki veriler elde edilmiştir. Engelli istihdamına ilişkin sürekli ve düzenli veriler bulunmamaktadır. O nedenle ülkelerin farklı yıllarda yayınlanan verileri derlenmektedir. Değerler belirtilmekle birlikte farklı yıllar olduğunda karşılaştırmalar yapılamamaktadır. Aynı durum engelli bireylerin işsizlik oranlarına ilişkin verilerde de geçerlidir.

Tablo 2'de seçilmiş ülkelerde engelli işsizlik oranları verilmiştir. Ülkelerin engelli işsizlik oranları yayınlandıkları son yıllar dikkate alınarak tablolaştırılmıştır.

Tablo 2: Seçilmiş Ülkelerde Engelli İşsizlik Oranları (%)

Ülke	Yıl	Engelli İşsizlik Oranı (%)	Ülke	Yıl	Engelli İşsizlik Oranı (%)
Türkiye*	2011	7.6	Litvanya	2012	34
Finlandiya	2012	23	Lüksemburg	2012	10
Danimarka	2012	35	Letonya	2012	26
Norveç	2016	6	Yeni Zelanda	2018	10.6
İsveç	2012	22	Portekiz	2012	41
Almanya	2012	16	Romanya	2012	8
Avusturya	2012	13	Rusya	2018	17.8
Hollanda	2012	25	Slovakya	2016	15.9
Belçika	2016	12	Slovenya	2012	34
İtalya	2012	35	Kıbrıs	2012	31
Fransa	2016	14.5	Macaristan	2015	16,6
İngiltere	2015	11.7	İsrail	2018	8.5
İspanya	2015	31	Mısır	2017	14.2
Yunanistan	2012	43			

Kaynak: https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer18/?lang=en&segment=indicator&id=SDG_0852_SEX_DS_B_RT_A (Erişim Tarihi: 25.05.2020)

* TÜİK, 2011 Sağlık Sorunları ve Faaliyet Güçlükleri Yaşayanların İşgücü Durumu Araştırma Sonuçları

Tablo 2'ye göre engelli faaliyet güçlüğü bulunan bireylerin işsizlik oranları Türkiye'de 2011 yılında %7.6 olarak açıklanmıştır. Aynı yıl faaliyet güçlüğü olmayan bireylerin işsizlik oranı ise %9.8, toplam işsizlik oranı ise %9.4 olarak açıklanmıştır. Seçilmiş ülkelerin işsizlik oranlarını aynı yıl verileri içinde 2012 yılında açıklanan engelli işsizlik oranlarında %8 oranıyla en düşük değere Romanya sahiptir. 2012 yılında engelli işsizlik oranının en düşük olduğu ülkeler %10 ile Lüksemburg ve %13 oranı ile Avusturya'dır. 2012 yılında engelli bireylerin işsizlik oranlarının en yüksek olduğu ülke %43 oranı ile Yunanistan'dır. Yunanistan'ı %41 oranı ile Portekiz ve %35 oranı ile İtalya ve Danimarka izlemektedir. 2015 yılında verileri açıklanan seçilmiş ülkelerde engelli işsizlik oranının en düşük olduğu ülke %11.7 ile İngiltere yer alırken en yüksek oran ise %31 ile İspanya'dır. 2016 yılında %6 ile en düşük değere Norveç sahip iken en yüksek değer olan %15.9 ile Slovakya'dır. 2017 yılında Mısır'ın verisi yer almaktadır. 2017 yılında Mısır'da engelli işsizlik oranı %14.2'dir. 2018 yılında ise İsrail %8.5, Yeni Zelanda %10.6 ve Rusya %17.8 engelli işsizlik oranlarına sahiptir.

2. TÜRKİYE'DE ENGELLİ İSTİHDAMI

Türkiye'de, engellilerin istihdamına ilişkin ilk düzenleme, 1967 tarih ve 854 sayılı Deniz İş Kanunu ile yapılmıştır. İlgili kanunun 13.maddesi ile "Sakat ve Eski Hükümlü Çalıştırma" başlığı ile ele alınmıştır. 1971 tarih ve 1475 sayılı İş Kanunu'nun 25. maddesinde aynı başlık altında çalışma hayatında engellilere ilişkin haklar ele alınmıştır. İstihdam edilecek sakat ve eski hükümlülerin çeşitleri ile hangi tür sakat ve eski hükümlülerin hangi iş kollarında ve hangi işlerde çalıştırılabileceği yer almaktadır. Ayrıca istihdam edilen bu kişilerin işyerlerinde bağlı olacakları genel hükümlerle birlikte özel ve ücret şartları ve işverenlerce nasıl işe alınacaklarının yönetmelikle belirleneceği düzenlenmiştir. Bu kanunda da yer alan sakat sözcüğü 1998 gün ve 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kaldırılarak yerine özürlü kelimesi tercih edilmiştir. 2003 tarihli 4857 sayılı İş Kanunu özürlü ibaresini kullanmayı sürdürerek yürürlüğe girmiştir. Ancak 2013 tarih ve 6462 sayılı kanun ile getirilen değişiklik kapsamında tüm özürlü kavramları değiştirilerek engelli kavramı tercih edilmiştir (Hüseyinli, Göçmen ve Nasibov, 2017:141).

Engelli Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. 2009 yılında TBMM tarafından onaylanarak kabul edilmiş ve Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Sözleşmede engelliliğin gelişen bir kavram olduğu ve engelliliğin, engelli bireylerin engelli olmayan bireylerle eşit şekilde topluma katılımını engelleyen tutum ve çevresel engellerden kaynaklandığı belirtilmektedir (Resmi Gazete, 14 Temmuz 2009).

Türkiye'de 2007 yılından beri Ankete Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) uygulanmaktadır. Bu uygulama ile nüfusa ilişkin elde edilen nüfusun büyüklüğüne ve temel niteliklerine ilişkin bilgiler, genel nüfus sayımlarıyla elde edilen işgücü, istihdam, doğurganlık, göç, engellilik gibi nüfusun demografik bilgileriyle bina ve konutlara ilişkin ayrıntılı bilgilerden yoksun kalmıştır.

Bu nedenle ADNKS'den elde edilemeyen; hane halkı özellikleri, işgücü, istihdam ve işsizlik, göç ve göç nedeni, engellilik ile bina ve konut nitelikleri gibi bilgileri sağlamak amacıyla TÜİK tarafından 2011 Nüfus ve Konut Araştırması (NKA) gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları 31 Ocak 2013 tarihinde haber bülteni ile kamuoyuna duyurulmuştur (TÜİK, 2013a; 2013b).

2011 Nüfus ve Konut Araştırması (NKA), hane halkları ve kurumsal yerler olmak üzere iki aşamalıdır. Birinci aşamada, kapsam hatası olmasını engellemek için “Kurumsal Yerler Adres Kontrolü” ve “Sayım Bölgesi Adres Kontrolü” çalışmaları yürütülmüştür. İkinci aşamada ise örneğe çıkan hane halkları ile ülke genelindeki tüm kurumsal yerlerde soru kağıtları kullanılarak yüz yüze görüşme yöntemi uygulanmıştır (TÜİK, 2011).

TÜİK'in 2019 yılı Aralık ayı verilerine göre engelli ve genel nüfusun işgücüne katılım oranları verilmiştir.

Tablo 3: Türkiye’de İşgücüne Katılım Oranı (%)

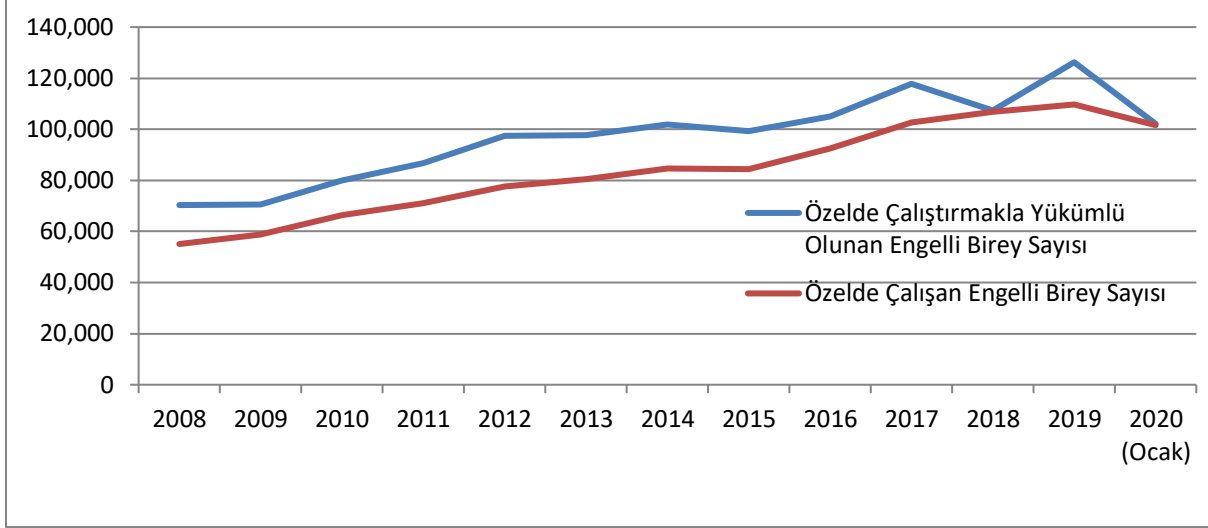
İşgücüne Katılım Oranı	Erkek	Kadın	Toplam
Engelli Nüfus	35.4	12.5	22,1
Genel Nüfus	72.0	34.4	53.0

Kaynak: TC Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Mart 2020.

TÜİK 2011 yılında Nüfus ve Konut Araştırması'nı AB üyeleri ile eş zamanlı olarak idari kayıtlara dayalı geniş kapsamlı bir örneklem ile ortaya koymuştur. Nüfus ve konut araştırmasına göre konutta en az bir engelli olan nüfusun işgücüne katılım oranı erkeklerde %35,4 iken kadınlarda ise %12,5'dir. Engelli bireylerin toplam işgücüne katılımı ise %22,1 olarak gerçekleşmiştir. TÜİK'in Aralık 2019 verilerine göre genel nüfusun işgücüne katılım oranı toplamda %53,0'dır. Cinsiyete dayalı işgücüne katılım oranları incelendiğinde erkeklerde %72,0 kadınlarda ise %34,4'dür.

Grafik 1 ve Grafik 2’de Türkiye’de engelli çalıştırmakla yükümlü işyerlerinde istihdam edilmek zorunda olunan işçi sayıları ve işçi olarak çalışan engelli birey sayıları özel ve kamu sektörü olarak verilmiştir.

Grafik 1: Türkiye’de Özel Sektörde Engelli Çalıştırmakla Yükümlü Olunan ve İşçi Olarak Çalışan Engelli Birey Sayıları

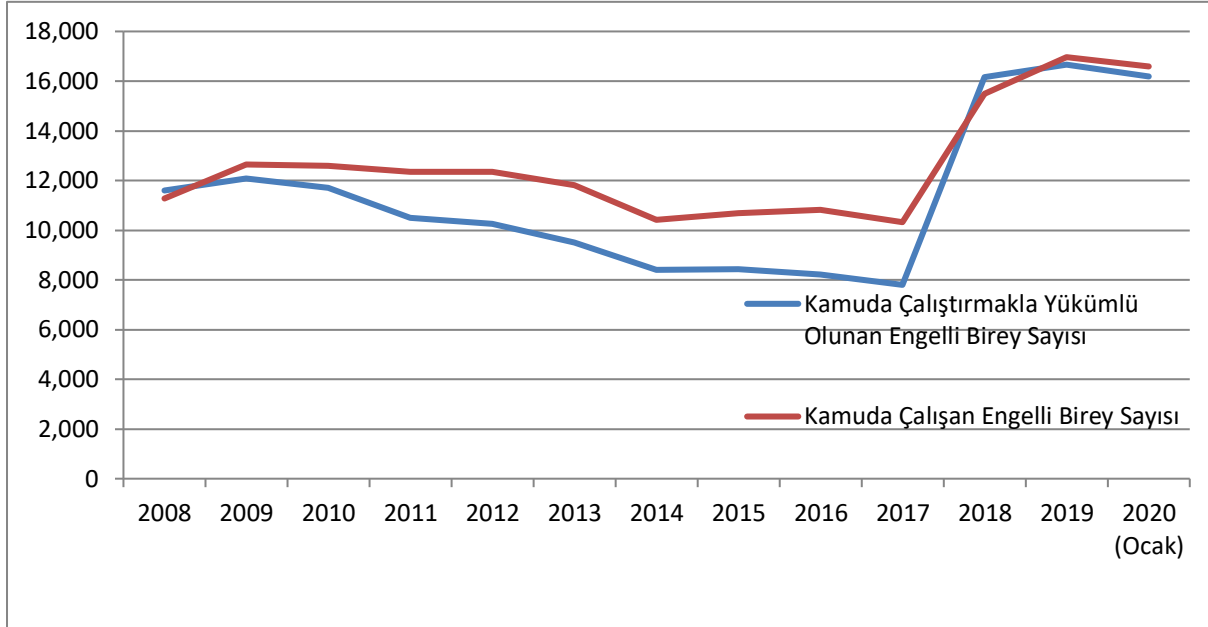

Kaynak: <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/istatistikler> ve TC Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Mart 2020 verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Not: 2018 yılından itibaren çalışan engelli birey sayısı hesaplanırken 50+ işyerinde çalışan ve 50- işyerinde çalışan işçi sayılarının toplamı alınmıştır.

Grafik 1’e göre çalıştırmakla yükümlü olunan engelli birey sayısı yıllar itibarıyla özel sektörde artma eğilimindedir. 2019 yılının ikinci yarısında azalma eğilimi göstermektedir. 2020 Ocak ayı itibarıyla bu azalma devam etmektedir. Özel sektörde çalıştırılmakla yükümlü engelli sayısında olduğu gibi çalışan engelli, birey sayısı da aynı şekilde 2019 yılının ikinci yarısına kadar artmaktadır. Daha sonra azalma eğilimine girmiş ve bu eğilim devam etmektedir. Grafiğe göre özel sektörde çalışan engelli birey sayıları incelendiğinde çalıştırmakla yükümlü oldukları engelli birey sayılarının altında kalmaktadır.

Grafik 2: Türkiye’de Kamu Sektöründe Engelli Çalıştırmakla Yükümlü Olunan ve İşçi Olarak Çalışan Engelli Birey Sayıları

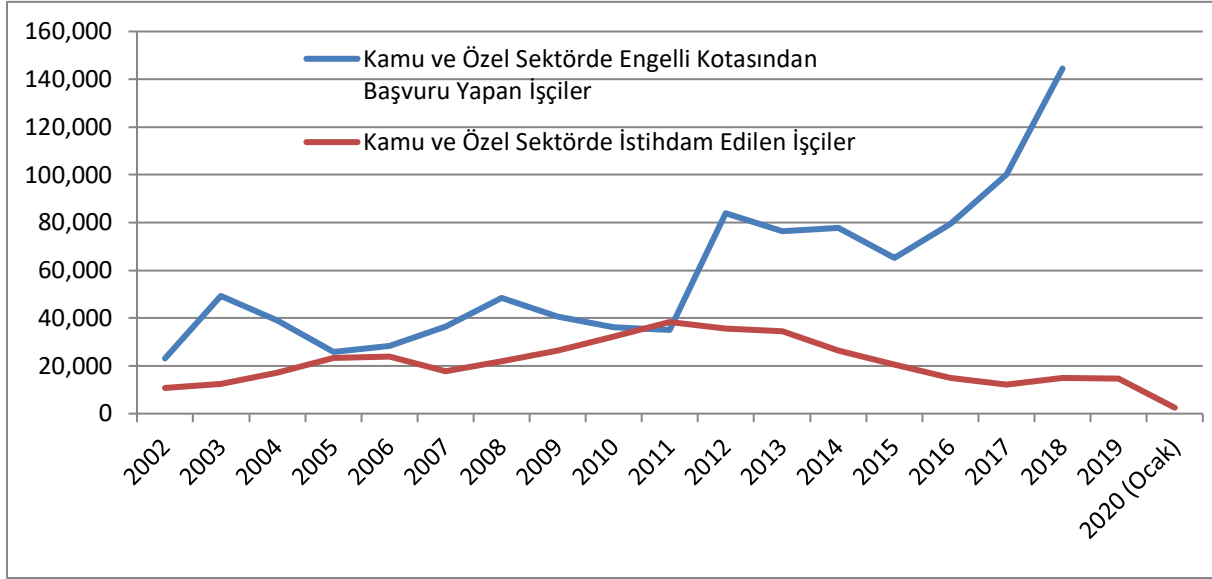
Kaynak: <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/istatistikler> ve TC Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Mart 2020 verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Not: 2018 yılından itibaren çalışan engelli birey sayısı hesaplanırken 50+ işyerinde çalışan ve 50- işyerinde çalışan işçi sayılarının toplamı alınmıştır.

Kamu sektöründe çalıştırmakla yükümlü olunan engelli birey sayısı ve çalışan engelli birey sayısı 2018 yılına kadar azalma eğilimindedir. Kamu sektöründe ise 2008 krizi sonrasındaki 2011 ve 2012 yıllarında çalıştırmakla yükümlü olunan engelli birey sayısı azalmıştır. Daha sonraki yıllarda artma eğilimi göstermiştir. 2017 yılında 7801 kişi çalıştırmakla yükümlü olunan engelli birey sayısı, 2018 yılında 16.157'e ulaşmıştır. 2018 yılından itibaren çalışan engelli birey sayısı hesaplanırken 50+ işyerinde çalışan ve 50- işyerinde çalışan işçi sayılarının toplamının alınması dolayısıyla diğer yıllara göre daha yüksektir. 2018 yılından 2019 yılının ikinci yarısına kadar her iki gösterge de artmıştır. Daha sonra çalıştırmakla yükümlü olunan engelli birey sayısı ve çalışan engelli birey sayısı azalma eğilimine girmiştir. Kamu sektöründe genel olarak çalıştırmakla yükümlü oldukları engelli bireylerin istihdam edildiği hatta bazı yıllarda yükümlü oldukları sayıların üstünde istihdam sağladıkları görülmektedir.

Grafik 3'te Türkiye'de kamu kurumlarında ve özel sektörde engelli kotasından başvuru yapan ve istihdam edilen işçilerin yıllara göre dağılımı verilmiştir.

Grafik 3: Türkiye'de Kamu Kurumlarında ve Özel Sektörde Engelli Kotasından Başvuru Yapan ve İstihdam Edilen İşçilerin Yıllara Göre Dağılımı

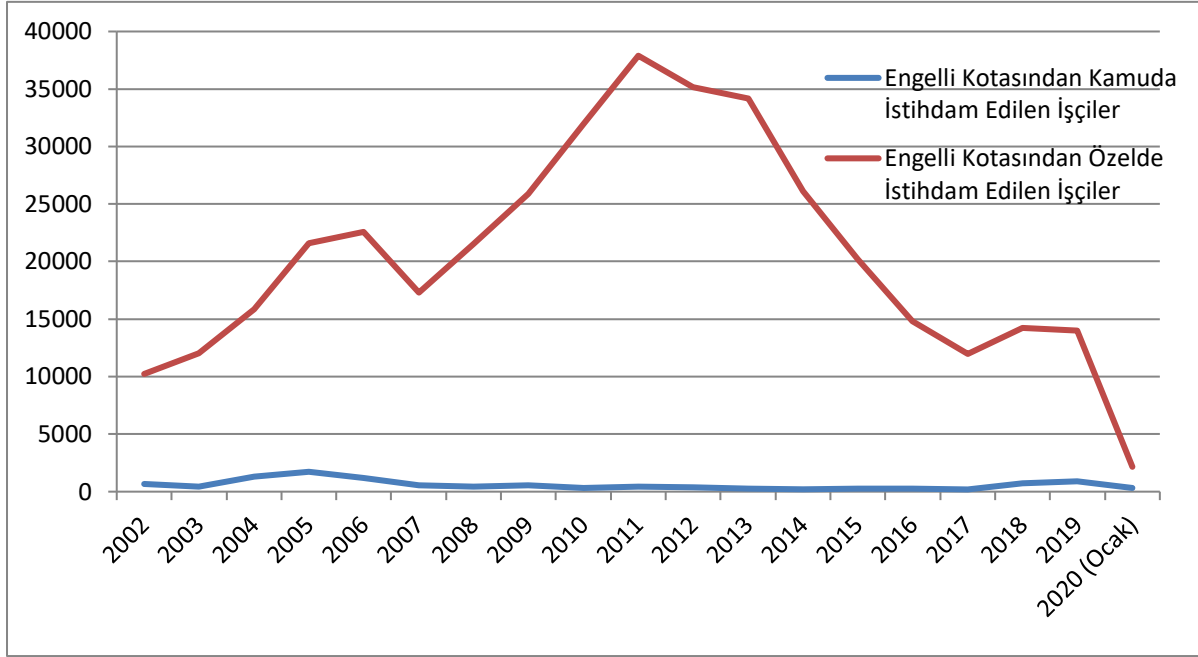
Kaynak: <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/istatistikler> verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Türkiye'de kamu kurumlarında ve özel sektörde engelli kotasından işçi statüsünde başvuru yapanlar ve işe yerleştirilenler incelendiğinde toplam istihdam edilenlerin başvuru rakamlarının oldukça altında olduğu görülmektedir. 2002 yılında toplam başvuru 23.117 kişidir. Başvuru yapanların sadece 10.883 kişisi işe yerleştirilmiştir. Bu yerleştirmelerden sadece 657 kişi kamu sektöründe, 10.226 kişi ise özel sektörde işe yerleştirilmiştir.

Kamu kurumlarında ve özel sektörde engelli kotasından başvuru yapan işçilerin sayısında 2002-2012 yılları arasında artma ve azalmalar yaşanırken 2012 yılında hızla artmıştır. Engelli bireylerin kamu ve özel sektörde istihdam edilme durumlarında ise 2011 yılından sonra önemli azalmaların olduğu dikkat çekmektedir. Bir yandan engelli kotasından başvuru yapan işçilerin sayısı artarken istihdam edilme durumlarında ise azalmalar söz konusudur. 2013 yılından itibaren 2015 yılına kadar azalmış, 2016 yılından itibaren artmaya başlamıştır. 2019 yılı itibarıyla kamu ve özel sektör dahil toplam yerleştirilenler ise 14.715 kişidir.

Engelli kotasından işçi statüsünde istihdam edilen engelli bireylerin kamu ve özel sektördeki dağılımları Grafik 4’te verilmiştir.

Grafik 4: Türkiye’de Kamu Kurumlarında ve Özel Sektörde Engelli Kotasından İstihdam Edilen İşçilerin Yıllara Göre Dağılımı

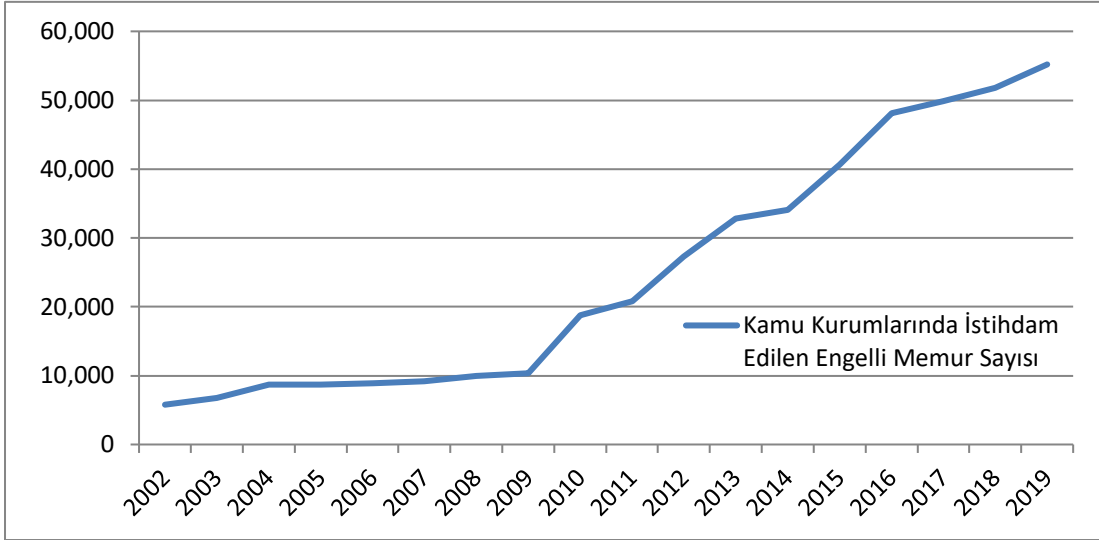
Kaynak: <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/istatistikler> verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur

Engelli kotasından kamu sektöründe istihdam edilenler 2002 yılında 657 kişidir. 2005 yılına kadar artarak 1728 kişiye yükselmiştir. 2006 yılından itibaren azalmış özellikle 2008 krizinde azalmıştır. 2009 yılında nispeten küçük bir artış yaşanmakla birlikte 2018 yılına kadar hemen hemen aynı seviyelerde kalmıştır. 2018 yılında artış eğilimi başlamıştır.

Engelli kotasında özel sektörde 2002 yılından 2007 yılına kadar artmıştır. 2006 yılında 22.579 kişi istihdam edilmiştir. 2007 yılında istihdam edilen kişi sayısı 17.291 kişidir. 2011 yılına kadar artmış, 2012 yılından itibaren azalma eğilimine girmiştir. 2019 yılında özel sektörde istihdam edilenlerin sayısı 13.978 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 5'te Türkiye'de kamu kurumlarında engelli kotasından istihdam edilen memurların 2002-2020 (Ocak) dönemine ilişkin istihdam verilerine yer verilmiştir.

Grafik 5: Türkiye'de Kamu Kurumlarında Engelli Kotasında İstihdam Edilen Memurların Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler> Erişim: 08.06.2019

Türkiye'de kamu kurumlarında engelli kotasında istihdam edilen memurların yıllara göre dağılımında 2002-2019 döneminde istihdam edilen engelli memur sayısı 2002 yılında 5.777 kişi iken 2019 yılında 55.196 kişiye ulaşmıştır. Genel olarak bir artma eğilimi olmakla birlikte engelli istihdamının sadece zorunlu kotalar olarak düşünülmezsizin istihdam olanaklarının artırılması gerekmektedir.

3. ENGELLİ İSTİHDAMINDA YAŞANAN SORUNLAR VE YAPILMASI GEREKENLER

Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (CRPD) ve Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması (ICF) toplumsal çevrenin engelli insanların katılımını kısıtlayan veya kolaylaştıran rolüne dikkat çekmektedir. Bu raporlar yetersiz politikalar ve standartlar, olumsuz tavırlar, yeterli hizmet sağlanmaması, yetersiz finansman, hizmet iletimi sorunları, yetersiz erişilebilirlik, danışma ve katılım yetersizliği, veri ve bulgu yetersizliği gibi engelleyici faktörler ve bunlara ilişkin yapılması gerekenlere yer vermektedir. Engelli bireyler engelli olmayan bireylere göre yaşadıkları daha kötü sağlık durumları, daha düşük eğitim başarıları, daha az ekonomik katılım, daha yüksek yoksulluk oranları, artan bağımlılık ve kısıtlanan katılımları engelli bireylerin yaşadıkları dezavantajları arttırmaktadır.

Dünyada engelli bireylerin sayısı artmaktadır. Dünya nüfusunun yaşlanması yaşlılığa bağlı olarak kronik sağlık sorunlarının artması engellilik riskini arttırmaktadır. Özellikle gelişmekte olan düşük gelirli ve orta gelirli ülkelerde kronik hastalık oranları daha yüksektir.

Engelli bireyler istihdam konusunda bir takım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Engelli bireylerin engelli olmayan bireylere göre istihdama katılım oranları daha düşüktür. Aynı zamanda engelli ve engelli olmayan kadın ve erkekler arasında ciddi ücret farkları bulunmaktadır. İşgücü piyasasından dışlanma istihdamlarına sadece kotalardaki zorunluluk olarak bakılması engelli bireylerin yoksulluk oranlarını arttırmaktadır. Ayrıca istihdam edildikleri işyerlerine ulaşabilmelerinde karşılaştıkları fiziksel bariyerler ve ulaşımdaki yetersizlikler iş bulmalarını ve işe devam etmelerini zorlaştırmaktadır. Bunların dışında engelli bireylere ilişkin olumsuz tutumlar, üretkenliklerine ilişkin yanlış fikirler, ayrımcılık ve fırsat eşitliğinin tanınmaması yaşadıkları sorunlar arasında yer almaktadır.

Engelli bireylerin istihdamlarının artırılması ile ilgili olarak yapılması gerekenlerde uluslararası sözleşmeler dikkate alınmalıdır. Ayrıca ülkelerin özel koşullarına bağlı olarak engelli istihdamında izlenen politikalar titizlikle uygulanmalıdır. Engelli istihdamına ilişkin çözüm önerileri arasında ayrımcılık karşıtı yasalar ve düzenlemeler, engelli istihdamının artırılmasına yönelik işverenlere teşviklerin verilmesi, destekli istihdam, iş bulma kurumlarının etkinliğinin artırılması, mesleki rehabilitasyon ve eğitime erişimin artırılması, becerilerin geliştirilmesi ve mikro finansmana erişim ve sosyal koruma tedbirleri yer almaktadır.

SONUÇ

Dünya genelinde engelli bireylerin engelli olmayan bireylere göre sağlık koşulları daha kötüdür. Ayrıca fırsat eşitsizlikleri dolayısıyla eğitim seviyeleri ve ekonomiye katılım oranları daha düşüktür, buna bağlı olarak yüksek yoksulluk oranları riski taşımaktadırlar. Engelli bireyler, istihdam konusunda engelli olmayan bireylere göre gerek dünyada gerekse Türkiye’de sorunlar yaşamaktadırlar. Engelli bireylerin istihdam olanaklarının artırılması için öncelikle eğitim ve istihdam politikalarında köklü değişikliklere ihtiyaç duyulmaktadır. Engelli istihdamına yasal zorunluluklar kapsamında istihdam etme olarak bakılmaması gerekmektedir. Engelli bireylerin daha az sorumluluk gerektiren işlerde değerlendirilebilecekleri yönündeki önyargı verimlilik bakımından olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Eğitimli ve nitelikli engellilerin performanslarının, engelli olmayan çalışanlara oranla daha yüksek olduğu, yüksek düzeyde verimlilik sağladıkları istatistiklerle de ortaya konulmaktadır. Engelli bireyler uygun çalışma ortamı ve görevlendirilmeleri verimlilik artışı sağlayacaktır. Bu nedenle bu alandaki farkındalığın artırılarak engelli bireylerin toplumsal yaşam ve istihdam edilmeleri önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir.

Engelli istihdamı konusundaki politikaların yetersizliği, engelli bireylerin eğitim ve nitelik düzeylerinin düşük olması, toplumun önyargıları, işverenlerin olumsuz tutumları ve mesleki eğitimin yetersizliği yaşanan sorunlar arasındadır. Ayrıca engelli bireylere yönelik çalışmaların yapılabilmesi için yıllar itibarı ile sürekliliği olan istatistiki verilere ihtiyaç vardır. Aynı zamanda uluslararası karşılaştırılabilir veriler olmalıdır. Engelli bireylere ilişkin eğitim, sağlık, istihdam gibi temel alanlarda; kadın, çocuk, yaşlı ve engelliliğe ilişkin istatistiki veriler oldukça sınırlıdır.

Engellilere ilişkin politikaların geliştirilmesinde istatistiki verilere olan ihtiyaç artmaktadır. Engelli bireylerin toplumsal yaşamda ve istihdam alanında yaşamış oldukları sorunları dikkate alarak politikalar üretilmeli ve yüksek farkındalık yaratarak uygulanması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Dünya Sağlık Örgütü (2011). *Dünya engellilik raporu 2011*.
- Ekenci, M.T. (2014). *Engelli Bireylere İlişkin Resmi Veri Toplama Araçlarının Ulusal Düzeyde Yaygınlık Tahminlerinde Kullanımı*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi.
- Hüseyinli, N., Göçmen, S., ve Nasibov, D. (2017). Çalışma Hayatında Engelli Haklarına İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Engellilerin Haklara İlişkin Farkındalıkları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(6),138-152.
- Önen, K. (2018). Engelsiz İstihdam. *TISK İşveren*, 56(6),4-5.
- Resmî Gazete, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (CRPD), Milletlerarası Sözleşme 14 Temmuz 2009 Sayı : 27288
- T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2011). *İşgücü piyasasının özürsüzlükler açısından analizi*. Ankara: Özürsüzlük ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015). *Kamuda engelli istihdamının analizi*. Ankara:Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni mart 2020*. Ankara: Engelli Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2011). 2011 nüfus ve konut araştırması bilgi notu. (<https://docplayer.biz.tr/10804190-Bilgi-notu-2011-nufus-ve-konut-arastirmasi.html> Erişim Tarihi:10.06.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2011). Sağlık sorunları ve faaliyet güçlükleri yaşayanların işgücü durumu araştırma sonuçları. Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (2013a). *İstatistik üretiminde idari kayıtların rolü*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Türkiye İstatistik Kurumu (2013b). *Nüfus ve konut araştırması 2011*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

<http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler> Erişim Tarihi:08.06.2019.

https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer18/?lang=en&segment=indicator&id=SDG_0852_SEX_DSB_RT_A (Erişim Tarihi: 25.05.2020).

<http://www.iskur.gov.tr/kurumsal/istatistikler/> Erişim Tarihi:08.06.2019.

<http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/istatistikler.aspx> Erişim Tarihi:08.06.2019.

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/sosyalsart.pdf> Erişim Tarihi:10.06.2019.